

Η αιτιότητα στην ψύχωση

Ο Λακάν αμφιταλαντεύτηκε στην διδασκαλία σχετικά με την ψυχική αιτιότητα. Υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην ανεξιχνίαστη απόφαση του είναι του 1946, την θεωρία της αποτυχίας της πατρικής μεταφοράς της κλασσικής περιόδου, και την τυχαία συνάντηση με την απόλαυση, συνάντηση που συνιστά τραύμα, της τελευταία διδασκαλίας του.

Η ψυχική αιτιότητα αποτελεί απόφαση του υποκειμένου, αφορά την θέση που η μητέρα επιφυλάσσει στον λόγο του πατέρα, έχει να κάνει με τον τρόπο που οι γονείς διαμορφώνουν το παιδί, όπως αναφέρει ο Λακάν το 1975, ή αφορά τον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο λαμβάνει τη γλώσσα; Η ψυχική αιτιότητα είναι τελικά μια υπόθεση υποκειμενικής επιλογής;

Στο κείμενο του «Περί της ψυχικής αιτιότητας», ο Λακάν αποδίδει την αιτιότητα της ψύχωσης σε μια ανεξιχνίαστη απόφαση του είναι, μια απόφαση χωρίς αίτιο, ακατανόητη, μια απόφαση που δεν έχει κάνει ούτε με το συνειδητό, ούτε με την σκέψη, αλλά με την επιλογή του υποκειμένου. Η ψύχωση αποδίδεται σε μια αδιαμεσολάβητη ταύτιση και σε ένα φαντασιακό δίχως όρια.

Στην δεύτερη θεώρηση του, το 1958, ο Λακάν διευκρινίζει ότι η συνθήκη του υποκειμένου (είτε πρόκειται για νεύρωση, είτε πρόκειται για ψύχωση), εξαρτάται από αυτό που θα συμβεί στον τόπο του Άλλου¹. Είναι η διάκλειση του Ονόματος-του-Πατρός που δίνει στην ψύχωση την ουσιαστική της συνθήκη.

Η διάκλειση του Ονόματος-του-Πατρός αποτελεί για τον Λακάν απόρριψη της πατρικής απάτης, είναι το υποκείμενο που στέλνει περίπατο, όπως λέει, την πατρική απάτη. Πρόκειται για μια υποκειμενική πράξη, για μια επιλογή του υποκειμένου. Όμως από την άλλη, επιμένει ότι για να λειτουργήσει το Όνομα-του-Πατρός πρέπει να το επιτρέψει η μητέρα. Αν λοιπόν εκείνη δεν προωθήσει στον λόγο της το σημαίνον του Ονόματος-του-Πατρός, το παιδί

¹ Lacan Jacques, «D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose », *Écrits*, Paris :Seuil, 1966, p. 549

δεν θα έχει πρόσβαση σε αυτό. Ομοίως, διευκρινίζει ότι όταν ο πατέρας ενσαρκώνει ο ίδιος τον νόμο, δεν επιτρέπει στο σημαίνον του Ονόματος-του-Πατρός να λειτουργήσει, προκαλώντας ψυχωτικά αποτελέσματα στο παιδί¹.

Δέκα χρόνια μετά το προκαταρκτικό ερώτημα, ο Λακάν αρθρώνει το σύμπτωμα του παιδιού σε σχέση με το σύμπτωμα της οικογένειας. Όταν το σύμπτωμα του παιδιού δεν απορρέει από το γονεϊκό ζεύγος αλλά από την φαντασίωση της μητέρας, όταν δεν υπάρχει διαμεσολάβηση της πατρικής λειτουργίας, τότε το παιδί γίνεται αντικείμενο της μητέρας². Ομοίως, στην *Λογική της φαντασίωσης*, ο Λακάν υποστηρίζει ότι η υποκειμενική δομή του παιδιού θα εξαρτηθεί από το φαντασιακό της μητέρας.

Ο Λακάν θεωρεί καθοριστικό τον τρόπο με τον οποίο επιθυμήθηκε ένα παιδί. Το ότι ένα παιδί είχε τους συγκεκριμένους γονείς και όχι εκείνους του γείτονα, όπως λέει, δεν είναι αδιάφορο. Ο τρόπος που μιλά ένα υποκείμενο φέρει το σημάδι του τρόπου με τον οποίο το δέχτηκαν οι γονείς του³. Τελικά θα πει ότι «αυτό που δημιουργεί την δομή είναι ο τρόπος με τον οποίο αναδύεται αρχικά η γλώσσα σε ένα ανθρώπινο ον»⁴.

Για τον Λακάν η επιθυμία του Άλλου είναι καθοριστική για το υποκείμενο. Θα πει μάλιστα, ότι όσο αφορά τον κανάγια, δεν έχει δει ποτέ του εξαίρεση. Αν ένα υποκείμενο γεννηθεί από την επιθυμία ενός κανάγια, θα γίνει, δίχως εξαίρεση, κανάγιας⁵.

Η ύπαρξη του υποκειμένου, έχει αποφασισθεί ως αθώα ή ένοχη, πριν καν την γέννηση του⁶. Στο σεμινάριο *Από ένα Άλλον στον άλλο*, ο Λακάν θέτει για ακόμα μια φορά την επιθυμία των γονιών ως καθοριστική, επιθυμία την οποία συνδέει με τον τρόπο που παρουσιάστηκαν στο παιδί η γνώση, η απόλαυση

¹ *Με μια ιδιαίτερη συχνότητα*, όπως λέει το σεμινάριο 3 και στις περισσότερες των περιπτώσεων όπως θα πει αργότερα.

² Id., « Note sur l'enfant », *Autres Ecrits*, Paris : Seuil, 2001

³ Id., « Conférence à Genève sur le symptôme » *Le bloc-notes de la psychanalyse* no5, 1975

⁴ Id., « Conférences et entretiens aux universités nord-américaines », *Scilicet* 6/7, Paris :Seuil, 1976, p.13

⁵ Id., *...ou pire*, Le séminaire livre XIX, 1971-1972, Paris : Seuil, 2011

⁶ Id., « Remarque sur le rapport de Daniel Lagache », *Ecrits*, op.cit., p. 653

και το αντικείμενο α. Δεν υπήρξε επιλογή, όπως λέει, η επιλογή είχε ήδη γίνει σε αυτά που παρουσιάστηκαν στο παιδί¹.

Και στο τέλος της διδασκαλίας του, αυτή η διάσταση της επιθυμίας του Άλλου είναι καθοριστική αλλά αυτή την φορά συνδέεται με το τραύμα και την παρεξήγηση δηλαδή με την ίδια την γλώσσα. Λίγους μήνες πριν τον θάνατό του, μιλά για την παρεξήγηση της γλώσσας ως το μόνο τραύμα, ενώ διευκρινίζει ότι το τραύμα της γέννησης δεν είναι άλλο από το γεγονός ότι γεννιόμαστε επιθυμητοί. Και τελικά είτε γεννηθούμε επιθυμητοί είτε όχι, είναι το ίδιο πράγμα αφού πρόκειται για μια επιθυμία που προέρχεται από το ομιλόν².

Στην διάλεξη του για τον Τζόους το 1975, θα πει ότι είναι το τυχαίο που μας πάει αριστερά και δεξιά και το οποίο ανάγουμε σε πεπρωμένο. Νομίζουμε ότι λέμε αυτό που θέλουμε, αλλά τελικά λέμε αυτό που ήθελαν οι άλλοι και πιο συγκεκριμένα η οικογένεια μας.

Όμως η διάκλειση είναι μια υπόθεση επιλογής. Δεν είναι ένας μηχανισμός που επιβάλλεται στο υποκείμενο, αλλά προϋποθέτει από την μεριά του υποκειμένου μια συγκατάθεση. Για τον Μιλλέρ, η διάκλειση δεν νοείται χωρίς μια απόφαση του υποκειμένου, δηλαδή μια υποκειμενική επιλογή³. Το υποκείμενο έχει την επιλογή να δεχθεί ή να απορρίψει το σημαίνον. Αν το δεχτεί βρίσκεται από την μεριά της νεύρωσης ενώ αν το απορρίψει από εκείνη της ψύχωσης. Όπως έλεγε και ο Λακάν: «Για την υποκειμενική μας θέση είμαστε πάντοτε υπεύθυνοι»⁴. Κανένας ντετερμινισμός δεν μας απαλλάσσει από την ευθύνη μας⁵.

Ο Λακάν ανάγει την αιτιότητα σε μια υποκειμενική υπόθεση εφόσον υποστηρίζει ότι «κάθε αιτιότητα μαρτυρά μια υποκειμενική εμπλοκή»⁶. Το υποκείμενο παίρνει θέση. Αλλά η σημαίνουσα αιτιότητα δεν εξαρτάται από το

¹ Id., *D'un Autre à l'autre*, Le séminaire livre XVI, 1968-1969, Paris ; Seuil, SXVI, p.332

² Id., « Le malentendu », *Ornicar* ? 20/21

³ Miller Jacques-Alain, « Sur la leçon des psychoses », *Cause Freudienne* no13

⁴ Lacan Jacques, « La science et la vérité », *Ecrits*, op.cit., p.858

⁵ Miller Jacques-Alain, *Cause et consentement*, cours 1987-1988, inédit. Βέβαια, ο Λακάν προσθέτει στο τέλος της διδασκαλίας του, ότι «είμαστε υπεύθυνοι στο βαθμό της τεχνογνωσίας μας».

⁶ Lacan Jacques, « La chose freudienne », *Ecrits*, op.cit., p. 416

υποκείμενο¹. Το υποκείμενο δεν διαλέγει τον Άλλο, το συναντά και όπως κάθε συνάντηση, είναι ενδεχόμενη.

Η κλασική λακανική θεωρία της αιτιότητας βασίζεται στο σημαίνόμενο ως λειτουργία του σημαίνοντος. Όμως είναι το υποκείμενο που θα καθορίσει το νόημα, που θα αποφασίσει για το νόημα. Με αυτή την έννοια «το νόημα είναι ένα από τα ονόματα της ελευθερίας»². Παρόλα αυτά, το νόημα είναι πάντα του Άλλου. Σύμφωνα με αυτή την προοπτική, η επιλογή του υποκειμένου είναι ανάμεσα στο είναι και το νόημα. Αν διαλέξει το είναι, αποκόβεται από τον Άλλο. Αν διαλέξει το νόημα, χάνει το είναι του.

Ο Λακάν θεωρεί ότι η αλλοτρίωση δεν μας επιτρέπει να επιλέξουμε: «ανάμεσα στα λεφτά ή τη ζωή, δεν έχουμε επιλογή, διαλέγουμε φυσικά την ζωή και χάνουμε τα λεφτά. Εκεί όπου δεν μπορούμε να επιλέξουμε, είναι αυτό που ονομάζω αλλοτρίωση»³. Η αλλοτρίωση αποτελεί επιβεβλημένη επιλογή: διαλέγουμε είτε το νόημα είτε την απολίθωση⁴.

Το υποκείμενο αναδύεται στο σημαίνον ως έλλειψη του είναι. Κατά τον Μιλλέρ, αυτή η συνθήκη είναι προβληματική στην ψύχωση. Αν το νευρωτικό υποκείμενο συγκατατίθεται σε αυτή την έλλειψη του είναι, το ψυχωτικό υποκείμενο αντιστέκεται. Η επιλογή της ψύχωσης είναι μια αδιανόητη επιλογή. Είναι η αδιανόητη επιλογή, παραθέτω τον Μιλλέρ, «ενός υποκειμένου που ενίσταται στην έλλειψη του είναι που το συγκροτεί μέσα στην γλώσσα. Είναι μια επιλογή που είναι επακριβώς μια ανεπιλογή [déchoix]. Λέω «αδιανόητη» γιατί αντιβαίνει στην επιβεβλημένη επιλογή της αλλοτρίωσης»⁵.

Τελικά το υποκείμενο επιλέγει; Από την μια το υποκείμενο είναι ενεργό, επιλέγει να συγκατατεθεί ή να απορρίψει το σημαίνον, από την άλλη, υπάρχει η διάσταση του υποκειμένου ως αντικείμενο. Όπως τονίζει ο Μιλλέρ «τα πάντα έχουν να κάνουν με τα λόγια των οποίων έπεται το υποκείμενο»⁶. Και

¹ Miller Jacques-Alain, *Cause et consentement*, op.cit.

² Miller Jacques-Alain, *Cause et consentement*, op.cit., cours du 2.12.1987

³ Lacan Jacques, « Petit discours aux psychiatres », p.32

⁴ Lacan Jacques, « Position de l'inconscient », *Ecrits*, op.cit., p. 841

⁵ Miller Jacques-Alain, «Produire le sujet?», *Cause Freudienne* no4, version cd-rom, p.33

⁶ *ibidem*

βέβαια δεν πρέπει να ξεχνάμε και την τελευταία διδασκαλία του Λακάν, όπου εγκαταλείπει την κατηγορία της αιτιότητας γι' αυτήν της ενδεχομενικότητας¹.

Ο Μιλλέρ προτείνει τρεις περιπτώσεις αιτιότητας. Την φαντασιακή, τη συμβολική και την πραγματική. «Ο Λακάν εγκατέλειψε την φαντασιακή αιτιότητα για την συμβολική, μέχρι που διέκρινε την πραγματική αιτιότητα»². Στην φαντασιακή αιτιότητα, το αίτιο είναι η εικόνα, η ταύτιση και το εγώ. Στη συμβολική αιτιότητα ο Μιλλέρ αρθρώνει τα λόγια που σημάδεψαν το υποκείμενο με την ενδεχομενικότητα τόσο του σημαίνοντος γεγονότος, όσο και του νοήματος που του απέδωσε το υποκείμενο. Ενώ στην καρδιά της πραγματικής αιτιότητας βρίσκεται το Εν, όπου το κεντρικό αποτέλεσμα είναι το σύνθωμα και η επανάληψη.

¹ Miller Jacques-Alain, *Tout le monde est fou*, cours 2007-2008, inédit

² Miller Jacques-Alain, *L'Être et l'Un*, cours 2011, cour du 18.5.11